

SZÉPIRODALMI

FIGYELŐ.

16-ik szám.

Szerkesztői szállás.

hová a lap szellemi részét illető küldemények utasítandók: Üllői-ut és 3 pipautca sarkán 11-ik szám.

Megjelenik e lap esdőtörtökön.

Előfizetés helyben házhoz hordva, vidéken postai szétküldéssel, *félévre 5 ft. egész évre 10 ft.*

Kiadó hivatal.

hová az előfizetési pénzek s minden a lap anyagi részét illető dolgok utasítandók: Egyetem-utca 4-ik szám.

GOETHE ÉS SHAKESPEARE.

(Folytatás.)

Az eszményi nézeteknek ezen hátrátvése sohasem a dolgok vezetőitől jön, hanem alárendelt személyektől. A gyakorlati néposztály élén álló erőteljes férfiaknak érzékük van a koreszmék fölfogására, és nagyjelentésű rokonérzetük a tisztán észlelő fókához. Valamiben kitünő férfiak sohasem hibáznak abban, hogy másokat félreismernek és semmibe vesznek. Rájok nézve Talleyrand kérdése mindig az egyetlen marad: „nem: gazdag? van állása? jó gondolkozása? erre meg erre való? haladó vagy maradó? — *hanem*: való valamire? alkalmas valamit képviselni? ha igen, használható lesz a maga nemében.” Ez mindaz, mire Talleyrand, — mindaz, mire a józan ész feleletet kíván — Légy férfi, légy csodálatunkra méltó, nem a mi, hanem saját ohajtásod szerint. — Jó-ravaló férfi nem ezt kérde: ez vagy amaz miben kitünő? hanem ezt: kitünő? Mester méltányolja a mestert s méltánylatát nem attól függeszti fel, ha vajon az elismert egyén szónok? művész? kézműves? vagy király?

A társadalomnak valóban nincs nagyobb érdeke, mint az író-osztály jólléte. És nem tagadhatni, hogy nálunk a szellemi előnyök öröme elismertetnek, üdvözlöttenek. Mégis az írónak a társadalomban nincs hatályos helyzete. És ez, nekem úgy látszik, saját hibája miatt van így. — Egy fontos egy font értékben vesznek. Volt idő, midőn az író szent személy volt. Akkor bibliát, isten dicsőítő himnusokat, törvénykönyveket, sybillai verseket és lakoni mondatokat írt és vésett

templomok falaiba. Minden szava egy igazság volt és nemzeteket költött új életre. Nem könnyedén írt, s a szavakban nem válogathatott. Minden szó szemei előtt állt, az égre és földbe vésve, — s a csillagzatok rá-nézve írat-jegyek voltak, melyek nem egyebet szóltak, mint a mit ő mondani akart; azok utja nem kevésbé volt szükségesség, mint az övé. — De most, hogy állhasson magas tisztességben, ha önmagát nem tiszteli, ha magát a közönség tömegébe süllyeszti; ha többé nem törvényadó, hanem nyílt hízog, ki elbukik a gondolat-szegény népek véleményváltozása elől; ha egy rossz kormányzatot szügyentelenül védnie, vagy az ellenzék szolgálatában évhosszat csaholnia kell, ha haszontalan bírálatokat vagy erkölestelen románokat ír össze, minden áron, és a nélkül, hogy éj-nap visszaforduljon a lelkesedés forrásához?

Azonban e kérdések ellenébe mégis tehetni valamit, ha azon férfiak névsorát áttekintjük, kik századunkban írói geniussokul el vannak ismerve. És ezek közt egyet sem találunk, ki a tudói vagy írói hatalmat és kötelet annyira szemeknél elé állitná, mint Goethe.

Szóltam Bonaparteről, mint az államélet képviselőjéről a XIX. században. Ekor-szak költője Goethe. Egy valódi férfi, korában otthonos, annak legét szívó, gyümöl-cseit éldelő, korábban lehetlen, s tömérdek munkája által megsemmisítő azon tehetlenség vádat, mely, ha ő nem létezik, korának szellemnyilvánulataira nehézkedett volna.

Midőn ő föllépett, egy általános elterjedt műveltség lesimitotta volt éles sajátosságait minden egyedi életnek, s a társadalomnak kényelemben feloszott állapota elfojtott volt minden hősiesség mozgalomát. Költő nem létezett, de igen tucetzével a költőieskedő író; Kolumb nem, de igen százával az őrkapitány, kik felkészülve távcsővel, légmérővel, főzelékkel- és hus-kétszersülttel az ó- és újvilág közt teljes biztossággal hajóztak; — nem létezett Demosthen, Chatham, de igen tömege a jártas államszónokoknak és ügyészeknek; látnok és szent szónok nem, de igen egyetemek, hol az istennek lényege taníttatott; nagy tudós nem, de igen tudományos társulatok, olcsó könyvek, olvasó egyletek, s mindez a legnagyobb sokféleségben. Soha nem létezett oly keresztül-kasulja az eseményeknek. — A világ ma oly nagy mérvben tárul és terjed, mint az amerikai kereskedelem. Ismerjük a görög és római életet; igen a középkorét, mely ép oly egyszerű mint könnyen felfogható. A miénk ellenben a dolgoknak akkora bővségét tárja előnkbe, hogy egyiket a másik miatt feledni vagyunk kénytelenek.

Goethe ezen végtelen sokféleségnek megtestesült rendszere. Száz karral, soha nem fáradó szemekkel felruházva, hatalmas természetének sikerült: ama véget nem érő részletek fölött diadalmaskodni, minden egyesnek könnyen kijelölni a helyet, hol az legjobban használható. Átható, biztos pillantását meg nem esalta a száz- meg száz krinolin-öltöny, melyek alatt az élet úgy jelentkezett, mintha azok neki alkatrészei volnának. A természettel legszorosab szövetségben állva, ettől kölcsönözte hatalmát és férfierejét. A mi azonban legesodásabb: egy kis-városban élt, egy jelentéktelen, saját államéletet is nélkülöző országoskában és oly korban, midőn Németország állása a világgal szemben éppen nem olyan volt, hogy fiának keblét a nemzeti büszkeség által dagasztani képes lett volna, mint az egy francziát, angolt vagy hajdan egy római lelkesített. Mégis, Goethe műveiben semmi nyoma a provinciál korlátozottságnak. Ő a helyzetnek, melyet elfoglalt, mitsem köszönt, hanem, születése óta, úgy lépett a világba, mint szabad, mint a világ fölött örökös geníus.

Heléna, vagy Faust második része, az

(összes) irodalomnak költeménynyé alakított bölcsellete. Oly férfi műve, ki, mint mesetere a történelmi, hitregi, bölcsészeti, természettudományi és irodalmi törekvéseknek, az újabb tudományok osságnak mindent felölelő alakjában lép föl. Minden népek műveltségét összehasonlítóló állítja maga elé; megvizsgál indiai, etrusk- és küklói régiségeket; föld- és vegytan, csillagászat stb. semmi kizárva nem marad, és mindenikét ezen királyságokuk mintegy fensőbb régióba emeli a költő, s mindeiknek költői jellemet kölcsönöz. — E költeményben nem találunk csodáson vad zengeményeket, hanem kidolgozott formákat, melyeknek határai közé a költő 80 évi észleleteit összegyűjtötte. Ezen bírálatos, elmélő bölcsesség annál valódiabb virágává teszi e költeményt a maga korának. Tartalma: egyszersmind keletkezésének évszáma. Mégis Goethe költő, és pedig büszkébb babéru, mint a korabeliek közül bármelyik. Rakjon bár gyakran elkábító göröcsövi látnyokat élénk, (mert úgy tetszik látni, mint ha mindenik porusa egy egy szem volna), majd újra herosziérvvel és biztos keccsel zendíti meg lantját.

E könyv, (Faust), csodaműve a dolgok minden meghaladó értésének. A mire csak véti szeimeit a szerző, pillantása alatt a tárgy föl bomlik. Multat és jelent, mindketőnek vallását, államszerkezeti viadalát, gondolkodás módját ősfomákra és eszmékre viszi vissza. Ágyában új hitregék szalanganak. Sándor a cháoszsig nyomult előre, mondják a görögök. Goethe éppen addig halott napjainkban, sőt egy lépéssel tovább merészkedett, és sértetlenül tért meg. Léleküditő szabadság rejlik azon módban, melylyel a dolgokat szemléli. A határtalan látkör, mely, bár merre forduljunk, velünk együtt előre halad, époly méltósággal tárul a jelentéktelen szokások dolgok- és a mindennapi élet kényszerű eseményei fölött, mint a pompázó ünnepélyek fölött.

Ő lelke volt a maga századának, melyben a tudás uralkodott s mely népessége, összefogó szervezethez s mindennemű észtehetségek kiképzethez által óriási fölfedezési vállalatú alakult volt, melynek szerzeménye a vizsgálatok és eredmények mindinkább halmazódó tömegében állt, mit osztályozni egyik tudós sem bírt elég erő-

vel. — Goethe lelke azonban elég tág volt arra, hogy mindezt abban fölállíthassa és osztályozhassa. Ő az egymástól elkülönült részeket újra egyesítette a bennök rejlő törvény által. Új korunkat költészettel díszítette. A nagy egésznek legkisebb részében is fölfedezte a rejlő életet, a lappangó agg Proteust, ki mindenütt szorosan körülünk van, s a sötét borús próza, mely, állításunk szerint, korunkon nehézkedik, nem egyéb, mint az ő számtalan álarczainak egyike. Eltűnni látszik, de csak átváltozik és közelünkben marad. Hajdani öröm-öltönyét csak fölcserélte munka-foszlánnyal, de ma, Liverpool- vagy Hagaban, egy fillérrel sem szegényebb és erőtlenebb, mint hajdan Rómában vagy Antiochiában volt. Ezt Goethe megmutatta. Ő felkereste utcákon, köztéren, sétányokon, vendéglőkben az agg istenséget. A polgári forgalomnak kézfelfogható országában és az érzékiségekben is fölmutatta a lappangó démoni hatalmat. Kimutatta, hogy a közélet megszokottabb eszelekvényeiben a hitrege és mese rejlő szálakként fonódnak tovább. Mert ő minden szokást és intézményt, minden kézművet és műszert visszavitt őseredetére, az ember organicus természetére, honnan az kiszármazott. — Neki minden csupa-gyanítás, üres szóék halálosan ellenére van. „Elég talány van önmagamban“ — szokta mondani. „Ki kőnyvet ír, üljön neki és írja le azt, a mit tud.“ Ő a legvilágosabb és mérsékelt hangon ír; többet elhagy, mint leír, és szavak helyett dolgokat mond. Azon különbséget, mely korunk és az ókor szelleme és művészete közt létezik, tisztára derítette; a művészetnek lényegét, célját és törvényeit szoros határok közé szorította. Mindenek közt a természetről szóló legderekabban. Ugy bánt ezzel, mint a régi bölcsesek, a hét mester. Ha mindgyárt ez által a mindent szétdaraboló és tabellázó franczia modor elvész is: megmarad a helyett a költészet és humanitas, mely kettő ép annyit tud, mint az előléptetett tudorok. Az egésznek fölfogására két egészséges szem többet ér, mint táv- és görcsövek. Lelkének egységre és egyszerűségre vonatása által sok természettudományi kérdésére nézve adott kulcsot.

Igy, tőle veszi eredetét azon újabb növénytan vezéreszme, hogy a növénylevél a

növényalakzatnak egysége, s minden más rész nem egyéb, mint különböző föltétek közt különbözően alakult levél; — hogy tehát, különböző föltétek közt, minden levél minden más életművé, s minden életmű levéllel alakulhat. Hasonlóan ő tette a csonttanban azon állítást, hogy a gerincoszlopnak egy darabja úgy nézhető, mint az egész csontváznak egysége. A koponya nem egyéb, mint átalakult felső része a gerincoszlopnak. — A növény göcsről göcsre fejtlik, míg nem a virággal és maggal bevégti fejlődését. Így a giliszta, a hernyó, — melyek hasonlóan gyűrűről-gyűrűre fejlődnek s a fejben végződnek. Az ember és tökélyesb állatok a gerincoszlop által vannak fölépítve, s erejök a fejben összpontosul. — A láttanban elvetette a hét külön színről mesterkelt elméletet, s minden külön szint úgy nézett, mint a fénynek és homálynak csak különböző mértékű vegyülete. — Ő egészen szem, s ösztönszerűleg odafordul, hol a valóság van. Mondj neki valamit: tüstént tudni fogja, igaz-e az vagy hamis. Utálja a vén anyóféle mondákat utánhebegni s általuk bolonddá tétetni, ha szintén ezer éven át mellettük szól is az emberiség hite. Ránézve nem szűkség, hogy más feszítse meg szeméit, megmutatni neki, vajon ez vagy amaz való-e, vagy hamis. Őn mérlegére teszi azt. „Azért vagyok itt — fogná mondani — hogy e dolgokra nézve mérték és bíró legyek; miért fogadjam el azokat jóhiszem fejében?“ És ezért mindaz, mit ő a vallás-, szenvedélyek-, párosélet-, erkölcsiség-, birtok-, hitel-, különböző korok hite-, előjelek-, szerencse- s bármely egyébrol mondott: felejtethetlenül tapadnak emlékünkb.

Vegyük például ösztönnének azon legnevezetesebbikét, miszerint minden oly fogalomnak, mely a nép száján forgott, megtestesült valóságot kölcsönzött. Az ördög-eszme minden kor' hitregéjében főszerepet játszik. Goethe szerint: nincs szó, mely alatt valami értelem ne rejlenék. Ide ezéző ezen szavaival is: „nem hallottam oly büntetést, melynek elkövetésére magam is képes lehettem volna.“ — Így ragadja üstökén a maga koboldját. Létező valaminek kell annak lenni; korunkba illőnek, európainak, úgy öltözve mint uri személy, illemesnek lenni, magát közhelyeken mutatni, és a

bécsi, meg heidelbergi 1820-iki életet teljesen ismernie, — vagy merőben nem léteznie. Így tépi le róla a hitregei foszlányokat, szedi le szarvait, hasított körmű lábait, horogvégű farkát, a kengézt és lángot; — s a helyett, hogy felöle könyveket és képeket tanulmányozzon, tanulmányozza önlelkét, — és a hidegségnek, önzésnek, hittelességnek minden árnyékát, a szerint mint azok az emberi lelket sűrű csoportokban vagy egyenként körül szállongják, felfogja és egy képpé alkotja, — mely kép, a szerint a mint ahhoz többet tett, vagy belőle elhagyott, mind elevenebb, mind rettentőbb lett. — Ő felfödüzte, hogy ezen kísértetnek, mely az éj

sötétében az emberek lakait bebarangolta, s mióta ember van a földön ő is létezik: *maga* nem egyéb, mint a csupa értelmeség, mely magát az érzékliség szolgálatára aljasította, mire folyton vonzalmunk van. Így lökött Mephistójában egy életszerves alakot az irodalomba, az elsőt, mely valaha létre jött, s mely addig fog létezni, míg Prometheus. — Nem szándékom számos munkáinak boncolásába ereszkedni, melyek állnak fordításokból, bírálatokból, lyrái és mindenemű költeményekből, irodalmi naplók, és kitünő térfiak képrajzaiból. De Meister Wilhelmről kiválóan szólani, nem mellőzhetem el. (Folytatjuk.)

BELIRODALOM.

AZ EMBER TRAGÉDIÁJA. Drámai költemény. Irta Madách Imre. Kiadta a Kisfaludy-társaság. (Folytatás.)

Az ötödik szín a demokrat Görögországba vezet. Ádám most Miltiades, a marathoni győző, ki épen távol van, Pharost sikertelen ostromolva. Míg oda van, aljas demagógok lázítják ellene a népet s a hálátlan, részint megvásárolt tömeg halált kiált rá; midőn a vezér hadserege élén közeleg. A gyáva nép most megfélemlve, lábát csókolja — s kegyelmet kér. De midőn az, sebeiben, nyugalmat olajtva, sergét elbocsátja, a fegyvertelent ismét halálra kívánja az ingatag s rossz szenvedélyek és rossz bujtogatók által vezetett tömeg. Éva, mint Miltiades neje szerepel e színben; nemes görög hölgy, ki fiát a haza s szabadság szeretetének tevével itatja; ki férjét inkább akarja méltatlanul gyanúsítani, mint a gyanút megdermeszve hatalmasnak látni. — Ádám kiábrándulása, a népjog almból s a tömeg istenítéséből — a mily gyors, oly erős. S a visszahatás elhíveti vele, hogy a szabadság és népjog hiú ábránd, a férfi küzdelme oktalanság — s az embernek egy célja van a földön: a gyönyör.

A hatodik szín az érzékliségnek magában undorító, de itt költőileg eszményített tragédiája. Róma erkölcsi romlottságának korában vagyunk, midőn a bor és kéjhölgyek által nyújtott gyönyört, hogy valami ingere legyen, gladiátorok halálküzdelmeivel kell fel-felfrissíteni — s midőn a dögvészes és rothadó társadalom öngyilkossága fölött a keresztyénység emelkedő magas eszméje kezd kibontakozni. Ádám, Lucifer — kijeneznek,

Éva egy a többi kéjhölgy közül. S mindenki vakon, behunyt szemmel rohan vesztébe, kárhözátába. De a gyönyör csak egy bizonyos fokig ámitthatja a nemes természetet a megelégedés álmával; azután undort szül; s ez undor örvényszélén tántorganak embereink. Ádám fogad egyik czimborájával, melyeknek gladiátora öli meg a másikat; a fogadásban Ádám Éváját, a czimborá kedvencz lovát köti le. Majd a hölgyek ledér dalokkal mulattatják kedveseiket; de Éván, a nő jobb természetének eredeti vonásai látszanak, tisztaságukat visszasavárova. Ádám is érzi szívében az irt, de nem találta még meg az eszmét, mely azt kitölthesse. — Azonban a városban a dögvész dühöng s a halottak kísérete egymást éri. Épen halottak hoznak. Egyik kéjhölgy, csupa ingerkedésből, megcsókolja a hullát — miért ne, ha kedvese dögvészes ajkát csókolhatja. „A döghalál!“ ez irtózat kiáltása hangzik — s a tömegből Péterapostol lép ki. A keresztyénység! Megvan találva az új vezető eszme, az életezel: a hit, a menny! A döghaláltól talált nő, utolsó perczében megkeresztelkedik és meggyhál. Ádám s Évája megtérnek... s kelnek,

lelkeshölgy
Az új tanért, Alkotni új világot,
Melynek virága a lovag-rény lesz,
S költészete: az oltár oldalán
A felmagasztalt női ideal...

A hatodik szín a dicső ábránddal nyílik meg. Ádám, mint a kereszt lovagja Tankréd, a szentföldről jöve, érkezik fegyveres kíséretével Konstantinápolyba. De a keresztyénység fővárosában nem talál éji szállást; a jó keresztyének azt kér-